

SVĚTEM LIDOVÉ HUDBY A WORLD MUSIC

HUDBA STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY

JIRÍ PLOCEK

SVĚTEM LIDOVÉ HUDBY A WORLD MUSIC

JIŘÍ PLOCEK

HUDBA STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY

TORST

Poděkování za významnou pomoc
při získávání informací a materiálů:
Evženii Buksové, Irén Lovászové,
Agnieszce Matecce a Jaromíru Nečasovi.

© Jiří Plocek, 2003

© Torst, 2015

ISBN 80-7215-203-3 (váz.)

ISBN 978-80-7215-659-7 (e-kniha)

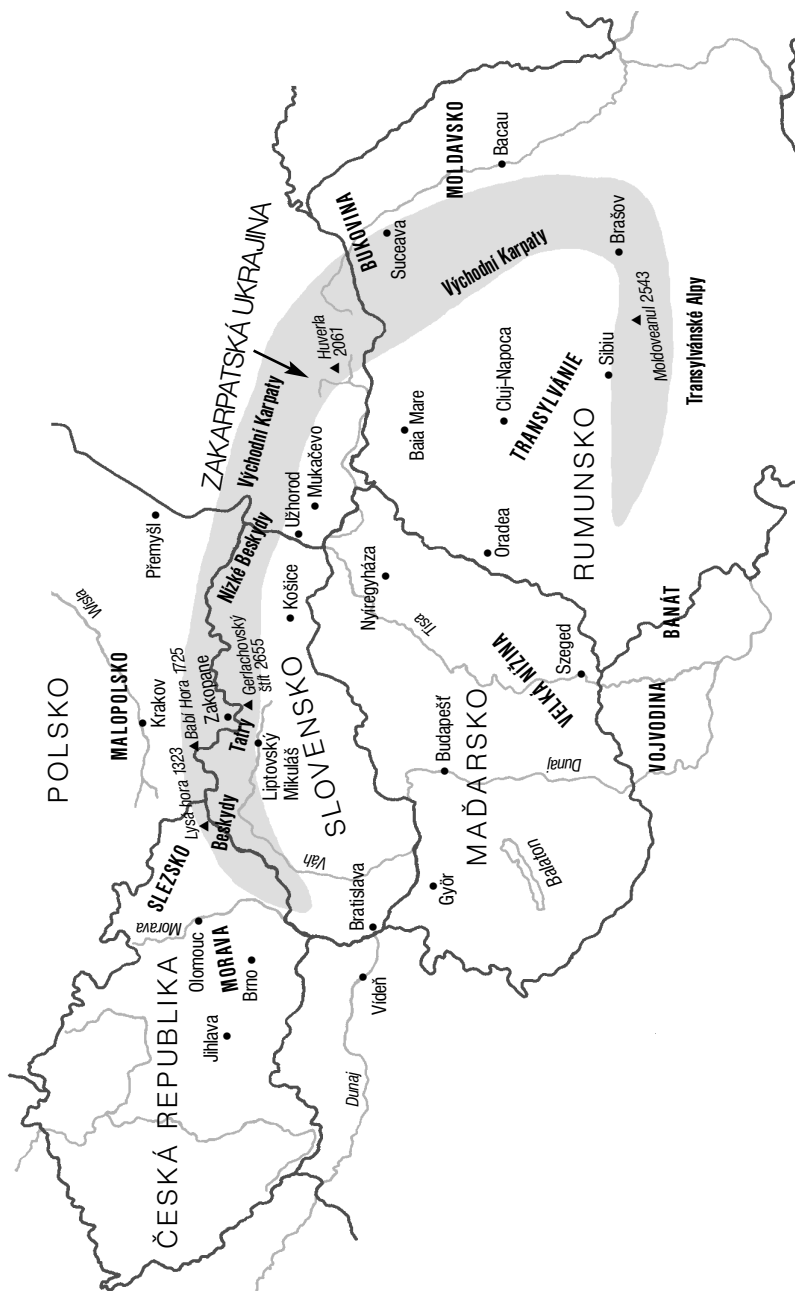
OBSAH

Úvodem	8
World music – dům s velkou střechou	11
Pár slov o tradiční lidové hudbě	13
Valašská kolonizace – mýtická míza karpatského oblouku	18
Poučený folklorismus a spontánní projev	22
Romská a židovská hudba ve středovýchodní Evropě	26
Nástroje lidové hudby	31
Hudební vydavatelství, folklor a world music	36
Morava	39
Slovensko	61
Jihovýchodní Polsko	78
Zakarpatská Ukrajina (Podkarpatská Rus)	90
Maďarsko	95
Severní a střední Rumunsko	109
Závěrem	123
<i>Seznam vybrané a doporučené literatury</i>	<i>124</i>

ÚVODEM

V dnešní době, kdy se vcelku bez potíží můžeme rozjet do mnoha exotických míst po celém světě, kdy k nám proudí hudba americká, africká a asijská, působí středovýchodní Evropa tak trochu jako ono pověstné místo pod svícem. Jezdíme auty, chodíme do práce, díváme se na televizi, posloucháme hudbu z CD přehrávače – a máme pocit, že vzdálené kraje a vzdálená minulost se nás v naší všednodennosti nijak přímo nedotýkají. To vše jako by se odsunulo do dokumentárních filmů a na cédéčka se starou či exotickou hudbou. Ve „své“ Evropě většinou nestíháme víc, než proplout každodenní uspěchanou přítomností. A přitom v pomezí moravské obce Strání se dodnes chodí masopustní obchůzka v krojích a se stejným tancem a písničkami, jako se chodila před nejméně dvěma sty lety. V maďarských lidových písních můžeme stopovat starobylé nápěvy, které před tisíci lety přinesli maďarští pastevci odněkud z nitra Asie, a v odlehlých horských údolích rumunské Transylvánie se dodnes hraje a tančí způsobem, který nás vrací o několik století zpět. Podobně se asi projevoval lid (a nejen v Rumunsku!) v dobách, kdy Johann Sebastian Bach psal své fugy. Tady všude, v těchto starobylých tradicích, se nacházejí žhavé uhlíky, které tu více, tu méně nápadně zapalují v některých našich současnících plaménky inspirace. Tvořivý duch se tak přelévá z minulosti do přítomnosti, a z té zase do budoucnosti. V přítomnosti na tradiční hudbu tvořivě navazují směry, kterým se říká folk, folklorismus nebo world music.

Naše knížka by měla poskytnout stručný pohled na onu tradiční „základnu“ i na způsoby jejího tvořivého rozvíjení v současnosti, zvláště pak v oblasti expandující world music. I když si v žádném pří-

ÚVODEM

padě neděláme nárok na faktografickou úplnost, přesto nám jde o nastínění určité kompaktnosti a provázanosti v čase i prostoru. Středovýchodní Evropa, tak jak ji chápeme v této knížce, je územím „příšitým“ k sobě sponou Karpat a má svoji jedinečnou kulturu i historii. Oblouk karpatských pohoří se táhne od středního Rumunska, přes západní Ukrajinu, Slovensko a Polsko a končí na Moravě, přičemž obkružuje maďarskou nížinu.

Souvislost mezi jednotlivými oblastmi není ovšem jen čistě geografická, prostor středovýchodní Evropy byl provázán pohybem a vzájemnou komunikací obyvatelstva v průběhu středověku a později společně sdílenou historií v rámci jednoho státního útvaru – habsburské říše.

WORLD MUSIC – DŮM S VELKOU STŘECHOU

WORLD MUSIC – DŮM S VELKOU STŘECHOU

Vydavatelé nejrozšířenějšího průvodce *World Music – Rough Guide* v předmluvě k prvnímu vydání z roku 1994 uvedli, že termín world music zavedla v 80. letech malá britská vydavatelství především jako obchodní značku, která měla prodejcům a distributorům vymezit etnický zaměřenou produkci titulů s africkou, iberoamerickou a další hudbou, pro niž neexistovala žádná jasná škatulka. Na obchodníky to zapůsobilo, termín se rychle ujal. Brzy se však začaly objevovat námitky, že tento pojem je příliš vágní a vlastně nesmyslný. Co si má člověk představit pod pojmem „světová hudba“? Navrhované alternativy: root (vycházející z kořenů), ethnic (etnická), international (mezinárodní) se však neujaly. Termín world music však i přes svou neurčitost existuje a má svůj obsah, jenž je náplní festivalů či samostatných koncertů a mnoha hudebních nosičů. My si jej pro účely naší knížky vymezíme takto: Je to hudba, jež vychází z více či méně starobylých hudebních tradic, které charakterizují jednotlivá etnika (národy a národnosti) a mají původ především v selském (vesnickém) prostředí. Zahrnuje jak tradiční hudební projev (hudební folklor), tak i nejrůznější současné spontánně se rozvíjející směsné styly, dnes označované jako fúze (s folkem, rockem, jazzem apod.), které jsou lidovou hudbou inspirovány. Zmíníme se i o hudebním folklorismu, což jsou vědomě pěstované folklorní projevy vycházející z poznatků a studií etnografických a muzikologických (např. značná část moravských folklorních souborů pracuje na tomto základě). Tomuto směru však chybí charakteristické rysy spojující skutečně lidové hudce minulosti a současnou world music – silný prvek osobní spontaneity a do jisté míry hudebně národopisný

„diletantismus“, který je často příčinou nových a nečekaných prvků v tvorbě.

Nebudeme zacházet příliš daleko do oblasti čistého folku, jazzu či vážné hudby, ty mají v jádru nadetnický charakter a patří jim samostatná pojednání. Totéž platí i o různých druzích alternativní hudby, které přesahují do širších sociálně-politických dimenzí.

Existují hudební směry, které patří do kategorie relativně mladého městského folkloru a mají také etnický charakter par excellence – třeba tramská hudba (v Čechách i na Moravě). Ta je ryze českým fenoménem a bylo by na místě ji zmínit v publikaci určené cizincům, pro které je kuriozitou, s níž se u nás mohou bezprostředně setkat. My se zde tramské hudbě věnovat nebudeme, protože byla popsána jinde (vznik trampingu, včetně tramské písně, zachycuje například kniha Boba Hurikána *Dějiny trampingu*, Praha 1990).

Naší výchozí pozicí bude původní vesnická lidová hudba – ta, které se u nás někdy říká oním poněkud nelibozvučným slůvkem folklor (v zahraničí lépe: traditional (folk) music, tradiční (lidová) hudba, jindy etnická hudba), a podíváme se, kam až sahá její inspirační síla. Právě to je dnes zahrnuto pod pojem world music. Kromě jediné výjimky – a tou je „inspirovaná“ hudba vážná.

PÁR SLOV O TRADIČNÍ LIDOVÉ HUDBĚ

PÁR SLOV O TRADIČNÍ LIDOVÉ HUDBĚ

*Měla sem synečka
jako rozmarýnek,
vzala mně ho voda,
když kvetl barvínek.
Dyž barvínek kvetl,
levandula zrála,
vzala mně ho voda,
voděnka z Dunaja.*
(moravská píseň ze Sušilovy sbírky)

Lid si zpíval odedávna – písne nadaných tvůrců, které přijal za své. Nebudeme tu rozebírat, kdy s tím začal, to ponecháme vášnivým badatelům. Jedno je však jisté: vesnická hudební kultura (hudební folklor) žije svým životem nejméně několik staletí – předávána (tradována) poněkud ústně. Dlouho byla uměnovědou opomíjena či záměrně a s despektem přehlížena jako podřadná. Až v druhé polovině 18. století se díky Johannu Gottfriedu Herderovi (1744–1803) stala důležitým tématem. Herder razil pojem „lidová píseň“ (Volkslied) pro hudební výtvar selského lidu, v němž se – díky lidové spontaneitě a ryzosti – nejpravdivěji odráží duše národa. Tím zformuloval to, co cítili mnozí tehdejší vzdělanci a národní buditelé, a inicioval vlnu sběratelského úsilí, jež vedlo k zachycení ohromného bohatství „duší“ evropských národů (zvláště slovanských) a stalo se součástí procesů národní sebeidentifikace. Tak vznikly obsažné sbírky lidových písní: inspirativní zdroje, z nichž folkloristé i nefolkloristé čerpají doposud a které, jak se zdá, jen tak nevyschnou.

První sbírky v Čechách, na Moravě a na Slovensku v první polovině 19. století byly převážně dílem osvícenců, jimž šlo spíše o slovesný obsah písní (Jan Kollár na Slovensku, František Sušil na Moravě, Karel Jaromír Erben v Čechách). Tomu odpovídá i zjednodušený zápis melodií (u Kollára dokonce noty chybí, protože předpokládal obecnou znalost nápěvů). Podobně tomu bylo i v jiných zemích. Teprve v závěru 19. století se sběrů a systematizace lidových písní ujali hudebně vzdělaní lidé, namnoze hudební skladatelé: například Leoš Janáček na Moravě (s dialektologem Františkem Bartošem spolupracoval na vzniku nejdůležitějších moravských písňových sbírek), Ludvík Kuba v Čechách a vůbec v celém tehdejší slovanském světě (*Slovanstvo ve svých zpěvech*), Oskar Kolberg v Polsku, Béla Bartók a Zoltán Kodály v Maďarsku. Zvláště Bartókovo sběratelské a etnomuzikologické dílo je v evropském kontextu skutečným monументem: sám sesbíral či s pomocí spolupracovníků uspořádal základní sbírky písní maďarských, rumunských, slovenských a jugoslávských. Byly jich v součtu desetitisíce!

Bartókova definice lidové hudby je velmi jednoznačná a působivá: „[...] každá melodie selské hudby v užším smyslu je dokonalým dí-

lem – klasickým příkladem ideálního vyjádření hudební myšlenky nesmírně jednoduchými prostředky a bezpříkladně vybroušenou formou.“

Od konce minulého století, nedlouho po vynálezu prvního přístroje pro záznam zvuku – Edisonova fonografu (1877), byla lidová hudba zaznamenávána na fonografické válečky. Tyto nahrávky mají – přes značné nedostatky v kvalitě – obrovskou dokumentární a inspirační hodnotu. Vracejí nás zpět k projevu lidí, kteří se narodili v první polovině 19. století, v době, kdy píseň byla ještě pevnou součástí každodenního života selského lidu. Předávala se ústní tradicí a nebyla vědomě pěstována pro

Béla Bartók (1881–1945)